

Витоки українського просвітництва

Призначення сучасної освіти – забезпечувати суспільство творцями духовних і матеріальних цінностей. Освічена людина здатна підніматися на вищі щаблі суспільного розвитку, примножувати надбання народу, жити повноцінним життям, досягати нових висот у різних сферах діяльності, гармонійно інтегруючи в собі людські цінності, спрямовані на благо суспільства. «Освічена людина не тільки дивиться на явища як такі, а спроможна розважливо бачити їх, вона не тільки думає, а креативно міркує про себе і про те багатонаціональне середовище, в якому вона соціально і духовно функціонує і намагається змінити його за принципами людяності» [1, с. 298].

В історії української освіти існували різні типи шкіл. Школи будь-якого рівня і значення володіють такими цінностями: 1) відтворюють досвід народу як цілісність, забезпечують дітям рівність стартових можливостей, виховують їх як носіїв однієї мови і культури; 2) школи прищеплюють навички праці, готують до трудового способу життя, орієнтуючи молодь на створення духовних і матеріальних цінностей; 3) загальноосвітня школа дає учням цілісні знання, що ґрунтуються на фундаменті культури й науки і дають відповідну свободу мислення, формують основи світосприйняття і національної самосвідомості, сприяють морально-духовному становленню особистості [2].

Відомості про зародження української освіти сягають своїм корінням у глибоку давнину – Київську Русь. Вже у XII ст., за часів Ярослава Мудрого, у Києві було побудовано більше 400 церков і соборів, які стали центрами культури й освіти, оскільки там відкривалися бібліотеки й школи, у яких дітей вчили читати й писати. Перша народна школа була заснована князем Ярославом для 300 хлопчиків у м. Новгороді.

Розглянемо розвиток українського просвітництва. Історія свідчить, що після розпаду Київської Русі відродження освіти серйозно розпочалося у XVI ст. Перші школи заснував покровитель православної церкви Костянтин Острозький у Турові (1572 р.) та Володимирі (1577 р.), а в 1580 р. він відкрив Острозьку академію, де викладання велося на рівні з найкращими єзуїтськими колегіями. Визначну роль в українському суспільстві відіграли братські школи. Як відомо, братства виникли за часів середньовіччя для того, щоб утримувати церкви, підтримувати шпиталі, відкривати школи. У XVI ст. найвпливовішим було Львівське братство при Успенському соборі, яке заснувало власну школу. Викладали в ній місцеві вчителі – З. Тустановський, К. Ставровецький та майбутній митрополит І. Борецький. Школа надавала допомогу іншим братствам, забезпечуючи їх книгами, вчителями і проповідниками. Львівське братство було прикладом для інших, які виникали у Галичі, Рогатині, Луцьку, Ярославі, Києві й інших містах. На початку XVII ст. братські школи існували вже по всій Україні, сприяючи культурному піднесенню та розвитку освіти.

Центр культурної діяльності України на початку XVII ст. (через утиски з боку католицької церкви та польського уряду) переміщується на схід, до Києва, де освітнім центром була Києво-Печерська лавра. З 1610 по 1625 рр. там було надруковано близько 30 книг, що перевищувало усю кількість книг, надрукованих до того часу. У 1627 р. архімандритом Києво-Печерської лаври став Петро Могила, який здобув початкову освіту у Львівській братській школі, а завершив її в Парижі. Він об'єднав засновану ним школу у Києво-Печерській лаврі з школою Київського братства, заклавши підвалини Києво-Могилянської колегії (1632 р.), яка згодом стала одним із найважливіших навчальних закладів України й усього слов'янського світу. За зразком єзуїтських шкіл, особлива увага в колегії приділялася вивченню класичних дисциплін, особливо латини та польської мови. Програма школи П. Могилы поєднувала традиції слов'янського православ'я з латинськими традиціями католицького Заходу. І хоча в освіченій еліті панували релігійні теми (З. Копистенський «Палінодія», К. Ставровецький «Зерцало богословія», житія

святих та ін.), серед письменників вже почала поширюватися і «проста» мова. Так, П. Беринда протягом 30 років складав «Лексикон», у якому навів українські відповідники до церковнослов'янських слів. Почала зростати популярність поезії, особливо панегіриків. Склалися п'єси, які ставали популярними, часто містили елементи народної творчості та ставилися в школах. Так, завдяки Києво-Могилянській колегії та братським школам, які випускали нові сотні студентів, та друкарням, які друкували нові книги, грамотність в Україні все більше поширювалася. У 1655 р. араб-християнин П. Алеппський, мандруючи Україною по дорозі до Москви, писав: «Навіть селяни в Україні вміли читати й писати,... а сільські священники вважали своїм обов'язком навчати сиріт, не дозволяючи тим тинятися вулицями» [3, с. 141]. Києво-Могилянська колегія та її філії у Вінниці і в Гощі на Волині навіть у найважчі часи для України забезпечували вищу освіту своїм вихованцям. За 40 років у ній сформувалася чітка 12-річна програма навчання, яка була зосереджена на оволодінні латинською, грецькою, церковнослов'янською мовами, риторикою, поетикою, астрономією, географією, математикою, а для найсумлінніших – філософією і теологією. Викладачі академії – вчені світового рівня Лазар Баранович, Іннокентій Гізель, Іоанікій Галятовський, Єпифаній Славинецький, Арсеній Сатановський, Дамаскин Галицький, Семен Полоцький, Стефан Яворський, Йосафат Кроковський, Феофан Прокопович та інші – склали шановану в усьому православному світі культурну еліту. Всі вони були високоосвіченими людьми, знали кілька мов, граматику, риторику, філософію, займалися перекладом і виправленням Біблії.

З середини XVII ст. українська церковна еліта стала здійснювати значний вплив на Росію, її культуру та духовність. Головним осередком вищої освіти була Києво-Могилянська академія. Зважаючи на європейську освіченість київських монахів, Петро I кликав їх очолювати в Росії церковні та освітні установи. У 1701 р. ректор Київської академії С. Яворський був призначений президентом Слов'яно-греко-латинської академії та здійснив реорганізацію цього навчального закладу за зразком західноєвропейських університетів. З того часу українці стали викладачами у Московській академії, де навчання проводилось за київськими зразками. Особливу роль у розвитку російської науки відіграв Феофан Прокопович. За його сприяння в Росії було засновано Священний Синод, завдяки якому була створена широка мережа духовних навчальних закладів. У 1720 р. вийшов знаменитий буквар Прокоповича під назвою «Первое учение отрокам». Буквар читали в усіх церквах, по ньому вчився і наступний імператор Петро II. Згодом книгу переклали на європейські мови, і знавці стверджували, що це був один із кращих букварів, які коли-небудь виходили. На довгі роки Прокопович став першим учителем російських дітей. Він відкрив школу в своєму домі, яку утримував за свої кошти, він зібрав бібліотеку у 60 тисяч томів книг. Роки його праці – це період становлення справжнього просвітництва в Росії. Твори української еліти набули широкого поширення, особливо «Синопис» Гізеля, у якому описувалася історія України і Росії. За 150 років з часу виходу (1674 р.) цей твір виходив двадцятьма виданнями, його провідною ідеєю було об'єднання християнських народів для боротьби з мусульманами. На кінець XVII ст. в Україні існувало 13 друкарень (у Києві, Новгороді-Сіверському, Чернігові та ін. містах). У 1679 р. було надруковано понад 6 тисяч примірників різноманітних підручників для початкових шкіл. Такий успішний шлях пройшло українське, а разом з ним і російське просвітництво.

Отже, якісна освіта і виховання є показником культурного рівня суспільства, а носії вищої освіти все відчутніше впливають на його розвиток. Саме від рівня освіти та інтелектуального розвитку людини залежить успіх будь-якої діяльності та престиж суспільства.

Література:

1. Пазиніч С.М. Філософія культури і виховання в системі розвитку східнослов'янської цивілізації // Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской

цивилизации». Сб. науч. трудов / Под ред. А.Г. Романовского, Ю.И. Панфилова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2010. – С. 295-301.

2. Белозерцев Е.П. Триединство отечественного образования: вековые ценности // Матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. «Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации». Сб. науч. Трудов / Под ред. А.Г. Романовского, Ю.И. Панфилова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. – С. 24-46.

3. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; вступна. Стаття С.В. Кульчицького. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.